

II. — Non est priorum memoria: sed neque eorum quidem, quae postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in novissimo.

Id autem est: Quae praeterierunt, oblivione sepulta sunt; quae fient, similiter oblivioni tradentur ab eis, qui postea sunt futuri. Sed, antequam ab hoc loco discedamus, videre juvat, quomodo quibusdam tanquam gradibus haec omnis crescat oratio; quomodoque semper id, quod sequitur, ad id quod praecessit addat aliiquid. Initio dixit, ista terrena bona infructuosa esse: **QUID,** dicebat, **HABET HOMO AMPLIUS DE UNIVERSO LABORE SUO?** Deinde addidit fluere eadem et labi semper, nunquamque consistere; nam ajebat: **GENERATIO PRAETERIT, ET GENERATIO ADVENT: ORITUR SOL, ET OCCIDIT;** eodemque pertinebat, de perenni fluminum cursu quod dixit. Ad haec adjectit, ea non solum labi cito, sed ne, cum adsunt, sensus ipsos, cupidos eorum, explore; itaque ajebat: **NON SATIATUR OCULUS VISU NEQUE AURIS AUDITU.** Subjunxit, praeterea, eadem fere omnia, aut certe alia aliorum usque eo similia, ut sperandum non sit varietate eorum et novitate fastidio occurri posse. Tandem, postremo, intulit, si quid grati aut in eis grati esset atque jucundi, id non solum cito finiri, sed et oblivione semperita totum id, quale quale sit, tandem sepultum iri, ut ex hujusmodi bonorum possessione atque usu polliceri sibi nemo posset neque praesentem utilitatem, neque futurum commodum, neque memoriae saltem atque nominis propagationem ad posteros. E quibus concluditur vana esse bona ista, et a prudentibus hominibus omnibus modis refutanda. Atque hactenus, ratione Salomon egit; deinceps, agit auctoritate et exemplo, et utrumque a se ducit, utpote qui istorum bonorum summam adeptius copiam, quam ea inania essent, longo usu didicerit. Sed quo sibi, haec con-

cionanti, major apud omnes esset fides, suam auctoritatem primum commendat, dicens:

12. — **Ego Ecclesiastes fui rex in Hierusalem.** — **13.** — **Et proprii in animo meo, quaerere et investigare sapienter de omnibus, quae sunt sub sole.** Hanc occupationem pessimam dedit Deus filii hominum, ut occuparentur in ea. — **14.** — **Vidi cuncta, quae sunt sub sole;** et ecce universa vanitas et afflictio spiritus.

In quo docet, primum, se fuisse praeditum potestate regia; deinde, studio sapientiae vehementer deditum; ut ex utroque faciat sibi fidem. Nam rex, omnia probandi facultatem habet; sapiens, autem, non errat: fides, igitur, habenda ipsi est, omnium ista vana esse affirmanti. Sed quid est quod ait, hanc occupationem pessimam hominibus dedisse Deum, quando loquitur de studiis doctrinae? An rerum naturalium cognitionem atque scientiam condemnat? Damnanda, enim, eadem opera ipsa natura esset, quacarum rerum cognoscendarum nobis inseruit appetitum; tum ea si repudiaretur atque tolleretur, simul tolleretur magnus gradus ad ascendendum in cognitionem Dei: **Invisibilita, enim, Dei,** ut Paulus dicit (*Roman., I*), **per ea,** quae facta sunt, intellecta conspiciuntur. Hieronymus, ut videtur, haec dici intelligit non simpliciter de doctrinae studio, sed de nimio et curioso studio; quae res jure damnatur, quod tumidos reddat homines, et a melioribus curis ac magis necessariis abducat; sic, enim, scribit: «Dedit, ergo, Ecclesiastes primo omnem mentem suam ad sapientiam requirendam; et, ultra licitum se extendens, voluit causas rationesque cognoscere.» At hoc, ut appareat, de rerum naturae scientia, de qua loquitur Salomon, id est, quam ipse habuit, dici non potest nimiam illam fuisse et curiositatis inustam nota, nam eam divinitus accepit, ut in libris *Regum* (lib. III, cap. III) scribitur. Olympiodorus

haec diverso legit et interpretatur modo. Legit: QUONIAM LABORIOSAM DISTENTIONEM DEDIT DEUS HOMINIBUS, UT OCCUPARENTUR IN EA. Explanat, autem, ea sic: Salomonem dicere ob eam causam se totum studis doctrinae dare voluisse, quod videret reliqua vitae studia, voluptatis, honorum, divitiarum, quibus se homines dare solent, laboriosam distentionem esse, id est, esse plena laboris, Deo id agente, quo, labore ipso homines deterriti, ab eis studiis abhorcerent. At inquit: HANC PESSIMAM OCCUPATIONEM, et proxime doctrinae studium praecesserat, ut aliud demonstrari, praeter id, nullum posset. Quare dici debet pessimum hoc loco dici doctrinae studium, non quod vitiosum sit, sed quod sit laboris ac molestiae plenum. Nam pessimum in his litteris non semper in culpa dicitur, sed nonnumquam in poena, quod *κάκον* Graeci, ut in illo Matthei (vi): *Sufficit diei malitia sua*. Et, sine dubio, *γι* pro quo noster posuit pessimam, Hebreas saepe poenam, et aerumnam, et laborem significat. Porro, advertendum est, quod occupationem noster vertit, id graecos Interpretes verbis illis transferre, quae distensionem atque dejectionem significant; verbum, enim, hebraicum *γι* en omnia complectitur, omniaque ea in studia doctrinae cadunt. Dicit, ergo, se incubuisse in studia doctrinae, et interjicit ea studia occupationum et laboris esse plena; sed ea data esse hominibus a Deo dicit, quia ad ea homo natura inclinatur; inclinatur, autem, quia honesta per se sunt, et utilia multum, et quod caput est, abstractientia a noxiis et perniciosis studiis. Quod ut significaret, adjectit: UT OCCUPENTUR IN EA. Sed quid assequitur est Salomon isto suo sapientiae studio, quod ad propositum argumentum pertineat? Nimirum id, quod sequitur:

ET VIDI QUAE FIUNT CUNCTA SUB SOLE; ET ECCE UNIVERSA VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITUS.—Hoc, igitur, asseritus, ut omnium rerum rationes cognosceret; cognitas, inanitatis plenas esse videret. ET VIDI CUNCTA QUAE FIUNT

SUB SOLE; quae, scilicet, ab hominibus, horum fallacium bonorum plus nimio studiosis, fiunt. ET ECCE UNIVERSA VANITAS; id est, ut diximus, absoluta vanitas, et cui nihil ad summam vanitatem desit. Sed addit: ET AFFLICTIO SPIRITUS. Pro eo hebraice: *רְעֵת* *reuth*, quod alii aliter: graeci Interpretes: *προξεστης*; *πνεύματος*, id est, *electio spiritus*, quo significant, qui perituri student robus, eos eligere, hoc est, sectari ventum, eo quod res inane studio prosequuntur. Quod et latinorum proverbio dici solet, ventos sectari, qui se inutili labore macerat. Alii: *pastio* aut *pastura spiritus*, fere eodem sensu significantes adeo ista vana esse, ut sui studiosos vento pascant, id est, fallacissimis voluptatibus et momento temporis duraturis oblectent. Alii: *cogitatio spiritus*, id est, mente confactus aer, hoc est, res prorsus levissima. Noster, denique: *afflictio spiritus*; et posuit pro animo spiritum, quo significaret studia ista, de quibus agitur, non solum inania, sed et laboris esse plena; non solum nullam utilitatem afferre, sed etiam curarum et molestiarum gravissimarum causam esse. Cui interpretationi Chaldaeus favet, sic dicens: VIDI OMNIA FACTA FILIORUM HOMINUM, QUAE FIUNT SUB SOLE IN MUNDO HOC: ET ID OMNE, VANITAS ET CONFRACTIO SPIRITUS. Sed videamus quod sequitur:

15.—Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus.

Repeti debet a communi superius verbum: *Vidi*. Hebraice, porro, ad verbum: *PERVERSUM NON POTERIT DIGI, ET DEFECTUS NON POTERIT NUMERARI*. Ex quo graeci Interpretes ita verterunt: Διετρημένον οὐ δυνιστα: (1) ἐπικοτυθῆναι, καὶ ὑπέρηφα οὐ δυνιστα: (2) ἀρθευθῆναι: *PERVERSUM*

(1) PP. Matriens.: 760

(2) In priori exemplari PP. Matriens.: 760

NON POTERIT, UT ORNATUM SIT; POSTERITAS NON POTERIT, UT NUMERATA SIT. Atque horum versionem, quod ea usi sint, veteres varie exposuerunt. Olympiodorus: VIDI PERVERSUM, id est, obliquum et pravum, ornari virtute non posse, dum in sua perversitate persistit; tum etiam cognovi posteritatem, id est, qui privati sunt gratia Dei, non numerari inter pios. Huic astipulatur Chaldaeus, qui verit: VIR CUJUS VIAE REBELLES SUNT, ET MORITUR IN EIS, NON EST ILLI FACULTAS CORRIGENDI SE POST MORTEM SUAM. ET VIR QUI DEFICIT IN LEGE IN VITA SUA, NON EST ILLI FACULTAS, UT NUMERETUR CUM JUSTIS POST MORTEM IN PARADISO. Idem Olympiodorus aliter: Vidi omnia esse vana. Atqui si omnia vana, casu igitur omnia; temere, non consilio; fortuna, non providentia; et conditus est et regitur mundus. At quis istuc ferat? PERVERSUM NON POTERIT, UT ORNATUM SIT? id est, multa prava sunt; tamen, quid tam perversum in natura est, ut ornari nequeat? ut ad universi ornatum non pertineat? Itaque, haec verba ille occupatione et interrogatione explicat. Hieronymus plures explanations affert, quarum una est, haec pertinent ad amplificationem superioris sententiae: Dixerat omnia vana; addit et usque eo perversa, ut ornari non queant. Sed Vulgata versio, ut ego judico, et melius hebraea expressit, et planius explanari potest. Doccamus utrumque. PERVERSI.—Hebraica non utcumque perversum, sed cui est innata perversitas. Perversitas autem hic proprie est obliquitas; obliqui, autem, in his litteris homines peccatores nominantur, uti et justi recti censemur. DIFFICILE CORRIGUNTUR.—Hebraice: NON POTERIT RECTUM EFFICI. Non poterit, autem, dicitur, non quod sit ἀδύνατον, sed quod vix fiat. Itaque recte noster: DIFFICILE. Nam in his litteris difficile quod est, ἀδύνατον et alibi nominatur. Sic (*ad Hebr.*, vi) Paulus: *Impossible est, eos, qui semel illuminati sunt...* STULTORUM INFINITUS EST NUMERUS; hebraice: ET DEFECTUS NON POTERIT NUMERARI, defectus rationis scilicet at-

que scientiae. Itaque, recte noster: STULTORUM INFINITUS EST NUMERUS. Sed qui ista, quaequo, cum superioribus? Certe, optime. Dixit, enim, vana omnia. Objiceret quispiam: si talia, ut praedicas, qui fit, ut tot studiosos sui habeant? Huic respondet: QUA PERVERSI DIFFICILE CORRIGUNTUR, ET STULTORUM INFINITUS EST NUMERUS; id est, quia homines, errore primum ad haec studia delati, ubi semel se illis dederunt, usu eorum ita depravantur, ut revertere se ac revocare retro pedem vix possint (1); et, certe, quia stultorum infinitus est numerus, quo fit, ut, verorum ignari bonorum, falsa et inania bona studiose sequantur. Sequitur:

16.—Loquutus sum in corde meo, dicens: Ecce magnus effetus sum, et praecessi omnes sapientia, qui ante me fuerunt in Hierusalem: et mens mea contemplata est multa sapienter, et didici. —17.—Et dedi cor meum, ut scirem prudentiam, erroris et stultitiam.

Hactenus, universe docuit ista terrena bona vana esse; idque et ratione demonstravit, et confirmavit sua auctoritate: jam ex hoc loco idem ipsum confirmare aggreditur inductione, quibus homines studere solent, ea fere omnia sigillatim enumerans. Et, primum, agit de studiis doctrinæ, quae docet continere et ipsa vanitatis nonnihil, quod ea non sint, quae hominis animum satient; quod demonstrat exemplo sui. Nam, inquit, cum sapientiae studiissem, et in eo studio longo intervallo omnes superassem, tamen reipsa expertus sum laboris plurimum in eo, beatitudinis parum. LOQUUTUS SUM IN CORDE MEO, id est,

(1) PP. Matritenses addunt, fortasse ex propria interpretatione, verba haec: *Quasi diceret: Et quidem, ideo etiam tot studiosos sui habent mundi bona, quamvis vana, quia stultorum... Quae, tamen, nec in codicibus D et A inveniuntur, nec ad sensum hujus periodi videntur necessaria.*

mecum tacitus cogitavi. ECCE EGO MAGNUS EFFECTUS SUM; hebraice: MAGNIFICAVI, aut magnum feci, id est, magnos progressus in litteris feci. Unde addit: ET PRAECESSI OMNES SAPIENTIA, QUI ANTE ME FUERUNT IN HIERUSALEM, ET MENS MEA CONTEMPLATA EST MULTA SAPIENTER, ET DIDICIT. Et addit: ET DEDI COR MEUM UT SCIREM PRUDENTIAM, ERRORES ET STULTITIAM. Repetit enim, ut videtur, per explicationem, verbis commutatis, ter eamdem sententiam. Primum: MAGNUS EFFECTUS SUM in sapientia. Deinde: Cor meum VIDIT MULTAM SAPIENTIAM. Postremo: ET DEDI COR MEUM, UT SCIREM PRUDENTIAM et disciplinam. Nec vero id sine causa repetit, sed quo significet, se omne doctrinæ genus calluisse. Nam primum quod dicit, significat, ut apparet, scientiam rerum, quae supra nos sunt; ideoque, in eo verbo magnificandi usus est, quod ea cognitio, pro natura cognitarum rerum, magno et alto animo nos esse faciat. Alterum, vero, pertinet ad cognitionem nature; in quo recte usus est videnti verbo, quod eas res liquidius cognoscamus. Postremum ad morum doctrinæ studium spectat; in quo cordis mentionem, quo affectus significantur, jure fecit, quod ea Philosophiae pars non recte percipiatur, nisi ab iis, qui, quod attinet ad mores, bene animo sint affecti, ut Aristoteles docuit (*Ethic.*). Et quo id magis constet, addidit: et ERRORES ET STULTITIAM, quibus vita significat, quorum cognitio ad Ethicem pertinet; nominat, autem, ea ERRORES ET STULTITIAS, quia sicut qui corporis morbis laborant, sanitate carent, sic qui vitis, quae sunt animalium morbi, infestantur, insanii sunt, ut Marcus Tullius in *Tusculanis* (lib. III) docuit paeclare.

Sequitur: ET COGNOMI, QUOD IN HIS QUOQUE ESSET LABOR ET AFFLICTIO SPIRITUS. Id est: Visum mihi est; non, enim, nunc plane sententiam fert, neque studia doctrinæ damnat, nam ea infra cunctis rebus anteponit; sed declarat quid sibi aliquando visum fuerit, quidque sibi princip-

pio, quando se eis studiis dedit, acciderit, visa sibi tunc laboris plena, nec pro labore fructifera. Itaque, eo offendit se, uti statim dicet, ad studia delectationis vertisse, quibus, non degustatis tantum, sed plane haustis, mutata sententia, iterum revocasse ad sapientiam animum. Sed quare ita ipsi visum a primo fuerit, causam subiectit, dicens:

**18.—Eo quod in multa sapientia, multa sit indignatio:
et qui addit scientiam, addit dolorem.**

Quae verba, alii alter interpretari solent; sed nos eorum propriam vim explicemus, dicturi mox de eorumdem sententia. Quod noster INDIGNATIO, in Hebraeo בְּזַבֵּז; quod active et passive sumi potest: active, quod iram provocat, et tristitia ac mororis causam afferat. Moyses in Cantico (*Deutor.*, XXXII). *Sed propter iram inimicorum distuli, ne forte superbirent hostes eorum;* hebraice בְּזַבֵּז id est, ob eorum facta futura, quae mihi iram movere poterunt. Dicit, enim, sibi aliquando in animo fuisse tradere Judacos inimicis ipsorum, eos ut funditus delerent; sed se continuasse, quod eorum insolentiam videret: fore enim, ut extincti Judaei nominis gloriam sibi arrogarent; quod ipsi molestissimum futurum erat et ingratissimum. Et in *Proverbiis* (XXVII): *Grave est saxum, et onerosa arena; sed ira stulti utroque gravior;* hebraice בְּזַבֵּז active, scilicet, pro moroso stulti ingenio atque stupido, quo subinde mille indignationis atque irae causas afferat. Illudque similiter (*Proverb.*, XXI): *Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa et iracunda.* Nam pro iracunda, quod noster posuit, בְּזַבֵּז, quod in hebreo est, active sumitur, idque significat quod hispane enojosa, id est, ad lites crebro et ad iram irritante. Passive, porro, pro ira, qua quis afficitur ob alterius male facta, uti infra (cap. VII): *Melior est ira risu,* hebraice בְּזַבֵּז מִשְׁׂחָנָן. Et in *Psalmis* (psalm VI):

Turbatus est a furore oculus meus; οὐτοῦ modo accipi potest: *a furore,* vel cuius ego tibi meis sceleribus causam attuli, vel quem in me severitas tua ac meae adversares excitarunt. Atque haec de indignatione. Quod, autem, mox vertit dolorem, dicens: *QUI ADDIT SCIENTIAM, ADDIT DOLOREM,* id hebraice est: כִּי־בָּבֶל, quod proprie languorem significat et imbecillitatem, quae interdum sine doloris sensu esse potest.

Sed ait: *Eo QUOD IN MULTA SAPIENTIA, MULTA SIT INDIGNATIO: ET QUI ADDIT SCIENTIAM, ADDIT DOLOREM.* Hieronymus, et Salonius, et Gregorius in Ezechiele (homil. x) sic: quo quis est doctor, eo se carcere virtute et virtutis subjacere fert molestius. Itaque, indignationis vocabulum in bonam partem accipiunt; ut Paulus in illo (II Corinth., VII), *Gaudeo, quod contristati estis ad poenitentiam;* et: *Est tristitia, quae salutem operatur.* Alii, sic: viros sapientes indignari dicunt, aliorum prava et flagitiosa vita perspecta; quae indignatio item honesta est, ut illa Davidis (psalm. CXVIII): *Tabescere me fecit zelus meus, quia oblitii sunt verba tua inimici mei;* et alibi (psalm. LXVIII): *Zelus domus tuae comedit me, et opprobria exprobantum tibi ceciderunt super me.* Olympiodorus, autem, ista modo: quo quis sapientior est, eum, si peccaret, eo graviore poenas subiturum, Deumque ipsi futurum magis infensum, sicut scriptum est (Lucae XII): *Servus qui scit voluntatem Domini et non facit, plagis vapulabit multis.* Quod et Chaldaeus videtur sequutus, quippe qui sic: *Qui multiplicat scientiam quando peccat, et non convertitur ad poenitentiam, multiplicat indignationem a Domino.* Possunt et haec dicta intelligi isto sensu: qui plurimum scientia excellunt, plurimum honoris sibi tribui velle; itaque facile indignari, cum sibi vel contradicti ab aliis sentiunt, vel alios sibi praferri vident. Nam excellenti doctrinae superbis affinis est, sicut scriptum est (I Corinth., VIII): *Scientia inflat.* Inflati, vero, ac superbi, iidem sunt iracundi, quod alios sibi aequari aut praferri

moleste ferant. Gregorius Ponti haec, ut puto, interpretatur simplicius; inquit, enim: Καὶ τοῦτο μὲν γάρ σοι ἐπεσθε: γάρ στι δὲ πόνους ἐπαχθοῦσι (1). Nam sapientiae adipiscendae causa labores subeuntur maximi. Doctrinae, enim, eruditio neque parari potest, neque retineri sine maximo et valetudinis detrimento, et rei familiaris dispendio; quae, enim, in vita jucunda sunt, ea abjicienda sunt fere omnia. Omittendae sunt, quod Marcus Tullius scripsit (*Pro Cœlio*), omnes voluptates, relinquenda studia delectationis, ludus, jocus, convivium, sermo etiam pene omnium familiarium deservendus. Quibus consentanea sunt, quae sequuntur.

(1) In exemplaribus PP. Matriens. additur versio latina Billii in hunc modum: «Ut sapientiam scientia sequitur, ita scientiae comites sunt labores.»

CAPUT II

I.—Dixi ego in corde meo: Vadam, et affluam deliciis, et fruar bonis. Et vidi quod hoc quoque esset vanitas.

Nam quia videbat versari se non posse in doctrinæ studiis, nisi abdicatis a se prius studiis voluptatis, ideo ad studia delectationis convertit mentem suam, exploraturus, utrum in eis inesset id, quod quaerebat, bonum. Ex quo primum intelligitur, quam sit inconstans humanus animus, quando sua studia nou defigit in Deo: nulla, enim, in re quiescit, sed cupiditatibus actus, pro eo atque illæ variae sunt et multiplicæ, ac sibi ipsis saepè contrariae, sic et ipse aliud ex alio semper appetit; et ut qui febre aestuant, jactant se et locum subinde mutant, sic ejusmodi animus, aucta cupiditatuum incensus, versat se in iis vitæ bonis, atque aliud ex alio eligit, quod in nullo eorum ejus, quam quaerit, quietis et levitationis ullam partem inveniat. Cuius rei exemplum appetit in Cain; quod et ipso de se fassus est, dicens (*Genes., iv*): *Ecce ejcisc me hodie a facie terræ, a facie tua abscondar, et ero vagus et profugus in terra.* Nam qui Deum deserunt, ii nusquam consistunt; sua, enim, mala mens exagitat ipsis, sua cupiditates requiescere non sinit. Unde et in psalmo (*xI*) de impiis dicitur in circuitu ambulare ipsos, quod sicut per prona impulsus orbis devolvitur, et sicut rota, leviter impulsa, movetur celeriter; sic isti, nulla in re adepti quiescentes, aliud ex alio quaerunt semper. Praeterea, etiam ex hoc intelligitur, multis saepe accidere quod evenit Salomon, ut exacta juventute in studiis virtutis, virilem actatem, mutata sententia, in studiis voluptatis consumant. Sed Salomon, quamvis a

litteris ad voluptates defluxerit, tamen suum errorem agnovit, easque tandem deseruit; nam dicit: *Et vidi quod etiam hoc esset vanitas.*

Ergo ait: *DIXI IN CORDE MEO.* Dicere in corde in iis Literis, secum statuere significat ac sibi praecipere. Unde sequitur: *VADAM, ET AFFLUAM DELICIAS.* Nam haec futura pro imperativis ponuntur; hebraice, enim, ad verbum: *VADE, OBSECO, ET AFFLUE DELICIAS.* Sic, enim, Salomon, cum animo suo loquens, hortatur ipsum: *ET AFFLUAM DELICIAS;* hebraice: *TENTABO TE IN LAETITIA.* Quasi dicat: vade, anime mi, et indulge voluptati; nam *tentare te*, id est, experiri tuum sensum volo, hoc est, vole experiri, utrum ea re satiatus conquiescas, utrum aviditati tuae sic fiat satis; vel certe experiar, utrum, congestis undique et cumulatis voluptatibus, explore cupiditates tuas possim. Quare recte latinus interpres id vertit: *ET AFFLUAM DELICIAS;* nam laetitia hoc loco in malam sumitur partem pro ea, quae ex corpore voluptate et e deliciis dedita vita percipitur. *ET FRUAR BONIS.*—Repetitio est ejusdem sententiae. Hebraice, ad verbum: *ET VIDE IN BONO.* Videre, enim, Hebraicis significat *frui*, ut liquet ex illo (*psalmi cv*): *Ut rideamus in bonitate tua,* id est, ut fruamur iis bonis, quibus fruuntur servi tui. Et rursus (*psalm. xxvi*): *Credo ridere bona Domini in terra viventium.* Porro id, quod dicimus bonum, hebraice est *בָּן tov*; quod et Hebraicis et Arabibus id proprie significat, quod dulcedinem conjunctam habet, id est, dulce et suave et voluptatis efficiens. Quare quod hic dicitur: *ET FRUAR BONIS* de iis intelligitur, quorum amore homines voluptarii capiuntur; quare Chaldaeus vertit: *ET TENTABO TE IN LAETITIA, ET VIDEO BONUM SAECULI HUJUS.* Sequitur: